

GECSE Géza

**TEFNER ZOLTÁN: AZ OSZTRÁK–MAGYAR
MONARCHIA LENGYELPOLITIKÁJA 1867–1914.**

L'Harmattan Kiadó Budapest, 2007. 602 old.

ISBN 978 963 236 020 1

Tizenhárom éve látott napvilágot a L'Harmattan Kiadónál Tefner Zoltán nagy terjedelmű monográfiája az európai politika egyik neuralgikus problémájáról, a lengyel kérdésről. Ugyanakkor, amikor Helene Carrere D'Encausse Az eurázsiai birodalom. Az orosz birodalom története 1552-től napjainkig című, egyébként Franciaországban két évvel korábban, vagyis 2005-ben, majd Oroszországban 2007-ben megjelent műve, amely szintén foglalkozik a lengyelkérdéssel. Ugye ez volt az Orosz Birodalmon belül 'a nemzetiségi kérdés', hiszen az orosz elit legalábbis kezdetben nem tartotta elképzelhetetlennek a lengyelek asszimilálását és többfajta módon erre kísérletet is tett. D'Encausse könyvében arra hívja fel a figyelmet, hogy például mely nemzetek-nemzetiségek esetében mondott le eleve az orosz kormányzat az asszimilációról. A 19. század, vagyis a Tefner Zoltán vizsgálta periódus az, amikor a cárizmus szembesül azzal, hogy ezt célzó erőfeszítései hiábavalóak. Tefner Zoltán nemcsak ezt, valamint az osztrák-magyar törekvések alapvető másságát ábrázolja számtalan példát felsorolva, hanem a német uralom alá került lengyel nemzeti közösség sorsával is összeveti. 2007 óta Tefner Zoltán könyve említésre méltó karriert futott be a magyar historiográfiában, több területen nélkülözhetetlen és megkerülhetetlen alapművé vált. A történeti szakírók elsődlegesen azért hivatkoznak rá gyakran írásaikban, mivel a kérdés ennyire részletekbe menő, és átfogó feldolgozása korábban nem jött létre Magyarországon. E gyakorlati szemponton kívül (a témában mindent egy helyen meg lehet találni) az olvasót főleg a kutatás mélysége és változatossága ragadhatja meg.

A könyv címlapján ugyan az olvasható, hogy a szerző a téma kibontását 1867-től indítja, ám a valóságban mégis majd másfél évszázadot fog át. Az elején a szerző ugyanis összesen 125 oldalt szán arra, hogy a felosztások utáni Lengyelország és a nagyhatalmak kapcsolatát vázaltszerűen bemutassa. Sok esetben azonban a szándékolt vázaltszerű bemutatásból végül mélyanalízis lesz. Ilyen például az 1863-as felkelésről szóló fejezet is. Ha a szerző publikációs jegyzékébe beletekintünk, fel fog tűnni, hogy több írása foglalkozik az 1863-as lengyelországi események és az európai külpolitika

összefüggéseivel. Tefner Zoltánerről a témáról szintén írt egy kétszáz oldalas monográfiát, amely hasonlóan a most ismertetett műhöz, szintén alapművé vált Magyarországon (Tefner Zoltán: Az 1863-as lengyel felkelés és az európai politika. Lénia, Érd, 1996).

Mennyiben jelent alapvetően újat a munka a korábbi feldolgozásokhoz képest? Mindenek előtt abban, hogy a történeti idő ilyen hosszú ívében még senki sem tekintette át a kérdést. A lengyel, orosz, ukrán, osztrák, német, brit stb. szerzők „feldarabolták” a lengyelek sorsának alakulásáról szóló munkáikat, és inkább valamilyen nagy történelmi fordulóra koncentráltak (porosz–osztrák háború, keleti válságok, 1875, ill. 1888/89, Mürzsteg, és még több más jelentős 19. századi konfliktus és egyezmény). Tefner Zoltán törekvését annyiban lehet újszerűnek tekinteni, hogy ez az időbeli komplexitás párosul a filozófiai, politikaelméleti vonatkozások szembesítésével az egyes események és fordulópontok esetében. Az elmélet bevonása a kéziratba bevett anyag értelmezésébe így egy új dimenziót nyit meg az olvasó számára. A feltárt tények nem pusztán „önmagukért beszélnek”, hanem az elmélet fényében válnak mélyebben érthetővé.

A könyv 15 fejezetből áll, alcímekre, s az alcímek alcímeire tagolva. A címmel egyező témakifejtés 1866 végén indul, Beust és a galíciai lengyel konzervatívok viszonyának vizsgálatával, majd folytatódik a könyv talán legérdekesebb fejezetével, amely Andrássyról, Andrassy oroszellenességéről, az Oroszország ellen tervezett preventív háborúról valamint a keleti válságról szól. Egy idézet a könyvből: „Amikor tehát [Andrassy] külügyminiszter lett, »Ausztria hibájának« helyrehozására, az »erkölcsi erő« gyakorlására, a többi európai nemzet megmozdítására minden politikai lehetőség és eszköz a kezébe került. A Monarchia politikai szükségletein keresztül Andrassy személyéhez érkezett feladatok a lengyel ügy kezelésére vonatkozóan egész külügyminiszteri tevékenységén keresztül végig folyamatosan jelen voltak, és a megoldásukra tett kísérleteket ma úgy kell értékelnünk, hogy azok a történelmi különlegességek kategóriájába tartoznak.” A szerző a könyvben többször is kísérletet tesz annak bizonyítására, hogy Andrassy esetében a lengyelkérdés szolidáris és megnyugtató rendezése nem csupán holmi pragmatikus érdekeken nyugodott, hanem a személyes szimpátián is, az Andrassy családban régtől fogva jelen lévő lengyelbarátságon. „Ausztria hibáinak kijavítására”, a régi Lengyelország feltámasztására a nagy keleti válság adott lehetőséget – ám jól tudjuk, hogy ennek sikertelenség lett a sorsa.

A kötetben mindenütt a lengyel reneszánsz, a lengyelek régi-új államának újjáteremtésével áll kapcsolatban, látszólag egymástól igen távol álló események is. Ilyen a Taaffe-féle szociális konzervativizmus megjelenése

Ausztriában és e új jelenség hatása a Monarchia külpolitikájára. Külön fejezetek szólnak arról, hogy miként keltette fel Oroszország figyelmét Galícia katonai szempontból. A kötet egyúttal kitekintésül is szolgál, hogy hogyan látták Bécsben, Magyarországon és más országokban a politikatörténészek a lengyelkérdést a Monarchián belül. Tefner Zoltán hosszasan foglalkozik a lengyel–ukrán viszonytal, azzal, hogy az évtizedes ellentétek miként alakították a Monarchia oroszokkal kapcsolatos külpolitikáját. Külön elemzi, hogy egy esetleges oroszellenes preventív háborúban milyen szerepet szánt Bécs a lengyeleknek (a faltörő kos szerepét, úgy, mint az oroszok ellen bármikor, bárhol bevethető lengyel katonai egységek harci elszántságát). De a másik oldal lehetséges szerepéről is szó esik: az ukránok oroszellenes gondolkodásáról. A könyv IX. fejezete hosszasan elemzi a mértékadó és időnként döntési helyzetbe is kerülő osztrák hivatalnokok viszonyát a lengyel–ukrán ellentétéhez. Carl Ritter von Wolfahrt terjedelmes emlékiratot állított össze az ukránok szerepéről egy esetleges oroszellenes háborúban. Wolfahrt, a Ballhausplatz egyik magas rangú referense joggal tette fel a kérdést: „Miért nem favorizálja a Monarchia vezetése az ukránokat, amikor azok „boldogan és nagy lelkesedéssel” vonulnának az oroszok ellen, feltéve, ha a bécsi politika felkarolná az ukrán állam alapításának ügyét egy győztesen megvívott oroszellenes hadjárat után? A kérdés még az 1888/89-es válság idején is felötlött több emberben, köztük Rosenberg ezredes emlékiratában is, de a történelem – tudjuk – más irányt szabott az eseményeknek.

A X. rész a Balkán konfliktusainak szövevényébe helyezi a lengyelkérdést. Az 1890-es évek lengyelpolitikáját, amit Kálnoky és Agenor Gołuchowski neve fémjelzett, a „hüvös, de együttműködő” jelzőpárral lehet leírni. Az együttműködés a balkáni status quo megtartására irányult. Márpedig, ha az érdekszférák elhatárolása és a balkáni rend biztosítása a cél, abba nem fér bele a konstruktív, a Lengyelország visszaállítására törekvő külpolitika. Tefner Zoltán könyvének X. fejezete, majd az utána következő további három azt a folyamatot írja le szemléletesen, amely ehhez az állapothoz vezetett, külön részt szentelve az 1903-as mürzstegi megállapodásnak. A lengyelkérdést a „finom” diplomáciai fogadásokon illetlenségnek számított említeni, ha az orosz képviselettől volt ott valaki.

Ugyanakkor a feszültségek növekedtek: mind a németek „Ostmarkpolitik”-ja miatt, akár pedig amiatt, hogy az orosz politika pánszláv reflexei nem járultak hozzá a Monarchia szláv népeinek lehiggadásához. A kötet nagy jegyzetapparátussal, és széleskörű olvasottság birtokában írja le ezt az európai történelem szempontjából is fontos folyamatot, és a szerző eljut ahhoz a megállapításhoz, hogy a Monarchia a Gołuchowski-korszak végére

a „vég nélküli várakozás” politikájához érkezett. Értve ez alatt azt az akciók nélküli mozdulatlanságot, amely miatt erősen megkérdőjelezhetővé vált a birodalom európai főhatalmi pozíciója. A lengyelkérdés „megoldani nem akarása” is ebbe a mozdulatlanságba volt helyezhető.

Az utolsó fejezetek, elsősorban a XIV., Galíciát olyan tartománynak titulálja, amely puszkaporos hordóhoz hasonlít. Ezzel a megállapítással Tefner ugyan nincs egyedül, hiszen az irodalom ezt az helyzetet több helyen leírja, de kevesen ábrázolják ezt az állapotot annyira lényeglátóan, mint ez a könyv, amely megtalálja azokat a pontokat, amelyek miatt a feszültségeket okozó jelenségek kialakulhattak: kémkedés, csempészet, túldimenzionált ukrán–lengyel ellentét, radikális baloldali ideológiák átszivárgása Oroszországból, demonstratív politikai gyilkosságok (Bobrinszkij). Végül pedig – kissé félbehagyottan – ott áll az a fejezetrész, amely a „megkésett műtétről”, a tartomány közigazgatásának kettéosztásáról szól Nyugat- és Kelet-Galíciára – az egyetlen megoldás, amit végül a háború kitörése hiúsított meg. Sosem fogjuk megtudni – derül ki közvetve a szerző szövegéből – hogy ebből a kettéosztásból lett volna-e valami, lett volna-e erő a végrehajtására, mivel a háború kitörése ezt a forgatókönyvet is megghiúsította.

A szerző munkája – több tudományos hivatkozás is említi – a téma egyik alapművének tekinthető. A lehetségesség határáig megfelel a monográfia („minden benne van”) követelményeinek. Ennek ellenére mégsem vált kellően ismertté a szakmában. Talán azért, mert az 1960-as évekkel kezdődő Monarchia-reneszánsz után a Monarchia-kutatás ügye egyre kevesebb történést foglalkoztat, sőt, a szakmának e külpolitikai vonulata süllyedőben van. Pedig napjainkban, amikor az ukrán válságról egyre több szó esik, eligazodási pontként szolgálhatna a kérdés útvesztőjében.

A munka egyébként nem klasszikus értelemben vett diplomáciatörténet – írja a kötetéről írt recenziójában a neves diplomáciatörténész, Diószegi István –; bizonyos elemeiben több annál, bizonyos szempontok szerint viszont kevesebb. Mindenekelőtt abban különbözik a klasszikus diplomáciatörténettől, hogy nem követi a szokásos, a kronologikus sorrend szerinti tárgyalási módot, hanem időnként megáll, visszamegy az egyes problémák gyökeréig, ezeket felidézve a történeti időben értelmezi, a kérdések jobb megértésének érdekében mintegy körüljárja azokat. Ilyen a második nagyfejezet IV. alfejezete, amely a lengyelek és a többi szláv törzs történeti kapcsolataiba ad betekintést. De ilyen az egész negyedik nagyfejezet is, amely az 1880-as években a lengyel–ukrán ellentétek teljes történeti spektrumát jeleníti meg. Ez a fejezet majdnem teljes egészében úgynevezett „Wahrnehmungsgeschichte”, vagyis „érzékeléstörténet”, amely arról szól, hogy

milyen uralkodó nézeteket találunk a lengyelekről Bécsben a válságos 1880-as évtizedben. Ebben a fejezetben értékes levéltári felfedezések is találhatóak, amilyen a Wolfahrt-émlékirat egésze, de több más dokumentum is.

A szerző már a bevezetőben is említi, hogy egy akkora birodalom, amekkorára a dunai monarchia volt, történetileg semmiképpen sem darabolható fel az azt alkotó országok és népek szeleteire. A Monarchia ebből a szempontból ugyanis egy és oszthatatlan, nem lehet belőle kiragadni csak a nemzetit, hanem azt bele kell helyezni a korok által indukált összefüggésekbe. Ilyen szempontból a munka – azon kívül, hogy tanulságos – módszertanilag is „a helyén van”.

Gecse Géza